

## A Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnökségének szigorúan titkos állománya

### Az SZT-rendszer működésének szabályozása 1956 és 1969 között

Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése utáni tömeges megtorlást követően a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) vezetése azt a célt tűzte ki maga elé, hogy a hatalma belső megszilárdításával párhuzamosan külföldi megítélésén is javítson. Ennek érdekében számos diplomáciai erőfeszítést tett, és egyfajta hangulatjavító intézkedésként az idegenforgalom szabadabbá tétele és fejlesztése mellett döntött.<sup>1</sup> A nyitástól kettős eredményt reméltek a pártvezetők, egyrészt a nyugati országok politikai közvéleményét akarták kedvező irányba befolyásolni, másrészt a valutabevételek növekedését várták az élénkülő turizmustól. Számoltak azonban azzal is, hogy a nagyobb utazási szabadság kikezdi a rendszer ideológiai monopóliumát, illetve megnehezíti az állampolgárok ellenőrzését.<sup>2</sup>

A politikai rendőrség feladata volt, hogy ezeket a jelenségeket kezelhető mértékűre csökkentse. Még az 1956-os forradalom és szabadságharc előtt, 1956. augusztus 22-én keletkezett az a kormányhatározat, amely a Belügyminisztérium feladataival foglalkozott. A tárca fennhatósága alá tartoztak az állambiztonsági szervek, ezek végezték az „imperialista államok” hazánkba érkező gyanús állampolgárainak az ellenőrzését, illetve látták el a ki- és beutazásokkal, valamint az útlevélügyekkel kapcsolatos állambiztonsági feladatokat.<sup>3</sup> Témánk szempontjából a határozat legfontosabb mondata az, hogy a politikai rendőrség a különleges feladatok végrehajtására titkos államvédelmi állománnyal rendelkezett.<sup>4</sup> A későbbi szigorúan titkos állomány tulajdonképpen egy sajátos állambiztonsági eszköz volt. Tagjai a hivatali beosztásukat, vagyis a mindenki számára ismert munkahelyüket felhasználva végezték titkos állambiztonsági feladatukat, ami korabeli megfogalmazással „az ellenség tevékenységének felderítését és elhárítását” jelentette, valójában az állampárt hatalmának a védelme és biztosítása volt a fő tevékenységük.

A kezdeti időkből meglehetősen kevés forrás áll a rendelkezésünkre, de már 1957-ben egy belügyminiszter-helyettesi utasítás szabályozta a szigorúan titkos állományúak illetmény- és pénzügyi ellátását.<sup>5</sup> Egyébként az egész korszak folyamán nagy hangsúlyt fektettek erre a kérdésre a belügyi szervek, mert úgy gondolták, hogy a megfelelő bérezés arra fogja késztetni a munkatársakat, hogy minél több operatív értékű információt szerezzenek a fedőbeosztásuk segítségével. Ugyanakkor konspirációs kérdéseket is felvetett a juttatások mértéke és módja, különösen az a törekvés, hogy lehetőleg a nyílt operatív állományúval azonos elvek szerint határozzák meg a fizetésüket.<sup>6</sup> A keményvonalas pártvezetők közé tartozó Biszku Béla belügyminiszter 1961. február 7-én az MSZMP KB Politikai Bizottsága elé terjesztett egy tervezetet, amelyben abból a megfontolásból, hogy a több turista egyben több kémet is jelent, az állami szervek támogatását akarta megszerezni az utazások ellenőrzéséhez, és a „kapitalista országok hírszerző szervei által beküldött ügynökök leleplezése” érdekében.<sup>7</sup> A szabad mozgást korlátozó intézkedések mellett javasolta, hogy a minisztériumokban és az országos főhatóságokban szervezzenek olyan osztályokat, amelyek a külföldi kapcsolatokkal foglalkoznak, és ezek élére nevezzenek ki „megbízható, párthű elvtársakat”, akik segítséget nyújtanak a Belügyminisztériumnak. A javaslat meglehetősen heves vitát váltott ki a Politikai Bizottságban, amely végül megbízta a belügyminisztert, hogy valósítsa meg a határozatba foglaltakat.<sup>8</sup> 1961 végén született meg az erről szóló kormányhatározat, amit Biszku Béla már a kormány elnökhelyetteseként írt alá.<sup>9</sup> 1962. január 1-jéig a határozatban felsorolt tíz intézményben külön osztályt vagy csoportot kellett létrehozni a nemzetközi kapcsolatok intézésére.<sup>10</sup> Az osztály feladata volt elkészíteni az érintett tárca vagy szerv utaztatási tervét, irányítani és ellenőrizni a protokolláris ügyeket, intézni a nemzetközi kapcsolatokkal összefüggő feladatokat. Ide tartozott a tolmácsszolgálat megszervezése

és felügyelete, az útlevel- és vízumügyek intézése, és azt is meghatározták, hogy a minisztérium felügyelete alá tartozó objektumokat milyen feltételek mellett látogathatták külföldi állampolgárok.<sup>11</sup>

Figyelemre méltó egyébként, hogy már meglehetősen korán, a barátnak számító országokban is működtek magyar SZT-tisztek. A szocialista országokban hosszabb ideig tartózkodó magyar állampolgárok védelme, valamint a fogadó országok állambiztonsági szerveivel való kölcsönös együttműködés érdekében 1960-ban kémelhárító rezidentúrákat hoztak létre a szovjet befolyási övezet államaiban a magyar állambiztonsági szervek. Ezek a BM III. Főcsoportfőnökség szerveinek számítottak, élükön szigorúan titkos állományú operatív tisztek álltak. Elsődleges feladatuk az volt, hogy a fogadó ország állambiztonsági szerveivel együttműködve a harmadik országból származó ellenséges hírszerző szervek tevékenységét akadályozzák, illetve a fedőszervi beosztás révén a kapitalista országok állampolgáraival és intézményeivel történő hivatalos érintkezéseket információszerzésre is felhasználják.<sup>12</sup>

A már említett okokból az 1960-as évek elejétől tehát felgyorsult a Magyar Népköztársaság és a tőkés országok közötti államközi gazdasági, tudományos és kulturális kapcsolatok fejlődése, a legális és jogszerű érintkezési formák kibővültek, és egyre összetettebbek lettek. Az új helyzethez való alkalmazkodás fontos állomásaként került sor az állambiztonsági szervek szigorúan titkos állományát működtető rendszer kifejlesztésére, amelynek az volt a lényege, hogy az állami, gazdasági és kulturális szerveknél létesített fedőmunkakörökbe SZT-tiszteket helyeztek. Tulajdonképpen kihelyezték az állambiztonsági operatív elhárító munka egy részét közvetlenül a „terepre” azzal a céllal, hogy a nemzetközi érintkezésbe bekapcsolódó hazai intézményeket ellenőrizzék, és felkészítsék a károsnak tekintett hatások kivédésére. A szigorúan titkos tisztek a Belügyminisztériumhoz tartozásukat titokban tartva, hivatali beosztásuk felhasználásával, fedőmunkájuk egyidejű ellátása mellett végezték állambiztonsági feladataikat. A későbbiekben növelni akarták a szerepüket az operatív felderítő és elhárító munkában, amit akadályozott, hogy szolgálati viszonyuk, jogaik és kötelezettségeik nem voltak megfelelő módon szabályozva. Ezért jelent meg a belügyminiszter 002/1964. számú utasítása az SZT-állomány működéséről 1964. január 31-én.<sup>13</sup>

A tárcavezető a helyzet rendezése érdekében elrendelte, hogy olyan nyílt vagy titkos állományú operatív tisztek kerüljenek státusba, akikről a fedőmunkahelyen nem volt közismert, hogy a Belügyminisztériumhoz tartoztak. Beosztásukat a nyílt személyi állománnyal azonos módon állománytáblázatban is rögzítették, viszont ez nem terhelte a Belügyminisztérium létszámkeretét, mivel a tisztek a fedőszervnél rendszeresített állásokat töltötték be. Kinevezésük a fedőszerv vezetőjének egyetértésével történt. Az irányításukkal, beszámoltatásukkal és szakmai továbbképzésükkel kapcsolatos teendőket a konspiráció szigorú betartásával végezték. A kinevezettek kötelesek voltak a fedőszervben vállalt kötelezettségeiknek maradéktalanul eleget tenni, a szükséges operatív és hivatali szakképzettséget megszerezni és rendszeresen továbbfejleszteni. Munkájuk és általános magatartásuk tekintetében kettős felelősséggel tartoztak, operatív beosztotti minőségükben a BM Fegyelmi Utasítás, fedőszervi munkájuk tekintetében pedig a Munka Törvénykönyve hatálya alá estek. Az állomány nyilvántartását a szolgálati hely szerint illetékes csoportfőnökségen a személyzeti nyilvántartó kartonon névvel és fedőszámmal végezték. A további nyilvántartásukat a BM Személyügyi Főcsoportfőnökség Személyzeti Nyilvántartó Osztályán egy külön nyilvántartóban a személyzeti nyilvántartó kartonokon és a káderdossieriekben név és fedőszám alapján, illetve a BM Külügyi Osztályon illetményszámfejtő lapokon kizárólag fedőszám segítségével látták el. Az állomány tagjaival kapcsolatos személyi jellegű intézkedéseket, például kinevezés vagy előléptetés esetén, személyi állományparancsban kellett megtenni, ezeken kizárólag a fedőszámot lehetett feltüntetni.<sup>14</sup>

A szigorúan titkos állományba való tartozás megszűnése esetén a konspiráció betartásával a volt nyílt állományú beosztottat a szolgálati helyére vezényelték vissza, fedőmunkahelyéről való elbocsátását pedig megfelelően legalizálták. A polgári életből felvetteket, ha a nyílt operatív állományban nem volt rájuk szükség, tartalékállományba helyezték, viszont a belügyi szervek segítségével elért beosztásukban megmaradhattak.

Ha alkalmatlanság vagy átszervezés miatt bocsátottak el valakit, akkor a volt nyílt állományú tisztet tartalékállományba helyezték, és indokolt esetben fedőmunkahelyi beosztásában is meghagyták. A polgári életből átvetteknek a fedőbeosztással azonos szintű polgári beosztást biztosítottak. Fegyelmi okból történő elbocsátásukkor ügyeltek arra, hogy az egyén azonos beosztásba kerüljön vissza, mint amilyenben az átvételekor dolgozott. A nyílt vagy titkos állományból SZT-állományba került operatív tiszteket fegyelmi úton történő elbocsátásuk után leszerelték, és a fedőbeosztásukból is leváltották,<sup>15</sup> nyugdíjazásukat külön jogszabály rögzítette.

### **Az SZT-rendszer szabályozása 1969 és 1987 között**

A hatvanas évek végén újabb változások következtek a belpolitikában és a külgazdaság terén is. Az új gazdasági mechanizmus bevezetése, és a nemzetközi kapcsolatok további jelentős bővülése miatt az SZT-rendszer szélesebb alapokon történő kiépítését határozták el a belügyi vezetők a népgazdaság és az idegenforgalom ellenőrzése érdekében.<sup>16</sup> Az egységes szabályozás létrehozását leginkább az indokolta, hogy a nemzetközi enyhüléssel párhuzamosan jelentősen szélesedtek az ország gazdasági és kulturális kapcsolatai a kapitalista országokkal. Az ebből fakadó veszélyek ellensúlyozására, a „fellazító politika és taktika” kivédése érdekében az állambiztonsági vezetés az SZT-állomány rendszerére a későbbiekben is fokozott mértékben kívánt támaszkodni. Ezt szolgálta, illetve a már kialakított rendszert stabilizálta és fejlesztette tovább 1969-ben a belügyminiszter 002. számú parancsa és a hozzá fűzött három végrehajtási utasítás.<sup>17</sup> A dokumentum egyrészt az állomány működésének előírásait rögzítette, másrészt a személyzeti és fegyelmi ügyek eljárási szabályait írta le, harmadsorban pedig az illetmény- és pénzügyeket tárgyalta.

A parancs alapján az illetékes csoportfőnök vagy önálló osztály vezetőjének kezdeményezésére a belügyminiszter engedélyével SZT-állományt vagy -állást lehetett szervezni az állambiztonsági szempontból fontos minisztériumokban, főhatóságokban, intézményekben, állambiztonsági szakkifejezéssel élve az úgynevezett objektumokban, ha a Magyar Népköztársaság állambiztonsági védelme ezt szükségessé tette, és az operatív munka hatékonysága megkövetelte. Ide tartoztak a hadi és a népgazdasági, a közlekedési és postaforgalmi, a kül- és belkereskedelmi-, valamint az idegenforgalmi vállalatok, a tudományos, a kulturális, az ideológiai és az ifjúsági területen működő intézetek. SZT-tisztek tevékenykedhettek a kapitalista követségeken, a külképviseleteken, a diplomáciai, a kereskedelmi, a közlekedési, az idegenforgalmi és a sajtóügynökségi vállalatoknál, de egyébként minden más területen is, ahol a kívánt cél más eszközzel nem volt biztosítható. Az SZT-beosztottak a Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnökség hivatásos állományába tartoztak, jogaik és kötelességeik megegyeztek a nyílt operatív állományéval. A Belügyminisztériumon kívüli területről elsősorban azok kerülhettek ilyen állásba, akik már az adott objektumban dolgoztak, és valamilyen formában korábban is kapcsolatban álltak az állambiztonsági szervekkel, így volt bizonyos tapasztalatuk vagy gyakorlatuk, például hivatalos vagy társadalmi kapcsolatként. Kinevezésük előtt természetesen alaposan ellenőrizték őket, majd a feladatuknak megfelelő kiképzést kaptak, amely kiterjedt a hivatásos állomány részére megállapított operatív alapkiképzésre, az adott munkakörben meghatározott különleges feladatokra, a végrehajtás módjára, a szükséges technikai eszközök alkalmazására és kezelésére. A politikai képzésről is gondoskodtak, amennyiben szükség volt erre. Hivatásos tiszteket is áthelyezhettek szigorúan titkos állományba, ha alkalmasak voltak a fedőmunkakör ellátására, vagyis rendelkeztek a szükséges iskolai végzettséggel, felkészültséggel és nyelvismerettel. Náluk a fedőmunkakör ellátásához szükséges ismeretekre szorítkozott a kiképzés, amely többnyire belügyi objektumban, konspiratív körletben vagy vidéki szállodákban zajlott személyre szabottan. Csoportos kiképzést csak rezidentúra szervezése esetén hajtottak végre. A kiképzés legalizálására külön tervet is készítettek.

Az SZT-tiszt hivatásos tisztnek számított, de bizonyos mértékig a hálózati személy szerepköréből is részesült. Operatív funkciójától függően az ügynökökhöz hasonló módon több kategóriába sorolták őket. A fedőmunkahelyén lehetett rezidens, ekkor több SZT-beosztott tartozott a vezetés alá. Ezenkívül léteztek csoport vagy alosztály

szervezésében működő és hálózatot tartó, vagy rezidentúrához tartozó, esetleg önállóan működő SZT-tisztek, de voltak műszaki, technikai és biztonsági feladatokat teljesítő és egyéb funkciókat ellátó beosztottak is.

A fedőmunkahelyre történő bevezetésük előtt részletes operatív tervet készítettek számukra, amely tartalmazta a beállításuk okát, általános és speciális operatív feladataikat és funkciójukat. Rezidentúra vagy hálózat kapcsolása esetén ennek az indoklását, tagjainak és fontosabb feladataiknak a leírását. A terv kitért a kettős munkakör összhangjának és ellátásának biztosítékaira, a bevezetés legalizálására, az operatív fedéshez szükséges személyi legenda részleteire, így például a közbeeső fedőmunkahelyekre, a párttagság átjelentésére, valamint a hadkötelezettségi viszony rendezésére, illetve a szükséges fedőokmányok, például a munkakönyv biztosítására. Különösen fontos volt ez a nyílt operatív állományból történő kihelyezéseknél. A tervben meg kellett jelölni azt az állami vezetőt, akivel megállapodást kötöttek az álláshely létrehozásáról, illetve azt is, hogy kik tudnak a titkos operatív tiszt beállításáról, állambiztonsági jellegű működéséről és feladatairól. Amennyiben a körülmények lehetővé tették, a fedőobjektum állami vezetőjének a tájékoztatását lehetőleg mellőzték. Rögzítették a kapcsolattartás módját és a kapcsolattartó személyét is. Ugyanilyen gondossággal jártak el az SZT-beosztottak kivonása esetén is.

A szigorúan titkos tiszteket bevonták különböző operatív akciók, például titkos kutatás, operatív technika beszerelése vagy fotózás előkészítésébe, biztosításába és végrehajtásába is. Titkos vagy nyílt őrizetbe vétel, előállítás vagy meghallgatás lebonyolításában azonban tilos volt részt venniük, ez ugyanis dekonspirálhatta volna őket. Ugyanakkor főcsoportfőnöki engedéllyel végrehajthattak beszerzéseket, és ellenőrzött, megbízható hálózatot is hozzájuk kapcsolhattak. Feladatuk volt az is, hogy a fedőmunkakör jó ellátása mellett az állambiztonsági munkához szükséges társadalmi és munkakapcsolataikat folyamatosan építsék, fejlesszék és szélesítsék. Ennek során ügynökjelölteket kutattak fel, választottak ki, tanulmányoztak és készítettek elő beszerzésre. A rájuk bízott ügynökséget vagy rezidentúrát a vonatkozó operatív szabályok alapján irányították, vezették és ellenőrizték. Fedést biztosítottak operatív tisztek és ügynökök bevezetéséhez vagy utaztatásához. A beutazó külföldiek és a kiutazó magyar állampolgárok operatív ellenőrzésével, védelmével kapcsolatos speciális állambiztonsági feladatot láttak el. Az operatív technikai eszközök bevezetését vagy kivonását biztosították, de szükség esetén működtették, kezelték, alkalmazták, vagy esetleg védték is azokat az illetéktelenektől.

Kihelyezésük után a fedett beosztottakkal csak az erre felhatalmazott vezető, illetve nyílt vagy szigorúan titkos állományú operatív tiszt tarthatta a kapcsolatot, amire a titkos objektumokban, vagyis a K- és T-lakásokban, konspirált körletekben kerülhetett sor személyes találkozás útján. A munkájukkal, személyükkel és biztonsági helyzetükkel kapcsolatos írásos operatív anyagokat a levelező (rezidentúra) és a biztonsági dossziében helyezték el. A levelező dossziéba fűzték le az operatív munkával összefüggő beszámolókat, munkaterveket, utasításokat, jelentéseket, feljegyzéseket és a konkrét ügyekhez nem kapcsolódó egyéb írásos anyagokat. A biztonsági dossziéba kerültek az operatív, a konspirációs és a biztonsági helyzetüket taglaló értékelések és elemzések, valamint az őket és feladatukat ismerő személyek névsora, jellemzése és nyilatkozata, illetve az állomány biztonsági helyzetével kapcsolatos minden további okmány. A munkájukkal kapcsolatos jelentéseket, beszámolókat, feljegyzéseket, nyugtákat, átvételi elismervényeket fedőszámmal vagy fedőnévvel írták alá a szigorúan titkos tisztek. A BM III/2. Osztály feladata volt az állomány operatív dossziékkal való ellátása, és azok speciális nyilvántartásának megszervezése. Ez az osztály vezette a nyilvántartó naplót is, amely a beosztottak fedőszámát, azonossági számát és a nyitó szerv megjelölését tartalmazta.<sup>18</sup> Nyilvántartásukat a már ismertetett módon végezték továbbra is, azzal a kiegészítéssel, hogy az állomány egészéről névsort vagy kimutatást készíteni csak a belügyminiszter vagy az illetékes miniszterhelyettes utasítására lehetett.<sup>19</sup>

A korabeli belügyi felfogás szerint az SZT-állomány ellenséges környezetben fokozott megterhelést jelentő kettős feladatot látott el, amit erkölcsileg és anyagilag is megbecsültek.<sup>20</sup> A fizetéseket összekötők fizették ki az érdekelteknek, a külföldi állomáshelyen szolgálatot teljesítők részére pedig betétkönyvben helyezték el a pénzt.<sup>21</sup>

Az SZT-tisztek az 55 éves életkor elérésével a nyílt állománnyal azonos módon jogosultak voltak nyugdíjra, emiatt a fedőmunkahelyükről történő kivonásukkor gyakran dekonspirálódtak, a civil foglalkozások esetében ugyanis 60 év volt a férfiak nyugdíjkorhatára. A nyugdíj megállapításánál különválasztották a polgári munkaviszonyon alapuló és a szigorúan titkos szolgálati viszonyon alapuló nyugdíjjogosultságot. Az utóbbi alapján járó nyugdíjat a Belügyminisztérium a konspirációs szabályok betartásával folyósította.<sup>22</sup>

### **A fejlesztés eredményei**

1973. szeptember 25-én csoportfőnöki értekezleten tekintették át az állambiztonsági vezetők az SZT-állomány helyzetét, október 18-án pedig miniszterhelyettesi értekezletre került sor. A téma előadója Karasz Lajos rendőr vezérőrnagy, a III. Főcsoportfőnökség vezetőjének első helyettese volt, és meghívottként jelent meg Rajnai Sándor és Harangozó Szilveszter rendőr vezérőrnagy, akik mindketten a III. Főcsoportfőnökség vezetőjének helyettesei voltak, valamint Kucsera László rendőr vezérőrnagy, a III/IV. Csoportfőnökség vezetője.<sup>23</sup>

A csoportfőnöki értekezleten előterjesztett jelentés áttekintette a témába vágó parancsokat és a különböző alárendelt szervek jelentéseit. Készítői konzultáltak az érdekelt vezetőkkel és beosztottakkal, felhasználták az 1970-ben végzett hasonló felmérés eredményeit, és az eltelt három év tapasztalatait is.<sup>24</sup> A jelentés szerint az ugrásszerűen növekvő idegenforgalom és az egyre kiterjedtebbé váló nemzetközi érintkezés komoly kihívás elé állította az állambiztonsági szerveket, ugyanakkor továbbra is meg kellett felelniük az állampárt által támasztott legfontosabb követelménynek, amely a társadalom mindenre kiterjedő ellenőrzését várta el. A 002/1969. számú belügyminiszteri parancs megjelenése után a III. Főcsoportfőnökség jelentősen növelte a szigorúan titkos tisztek számát. A mennyiségi fejlesztés, az állambiztonsági szervek 1971-ben végrehajtott átszervezése,<sup>25</sup> a nemzetközi kapcsolatok jelentős fejlődése, a népgazdaságban bekövetkezett decentralizálás és a megnőtt vállalati önállóság új követelményeket is támasztott. A szervezéssel párhuzamosan meg kellett oldani, hogy a titkos belügyi tisztek beilleszkedjenek az adott intézmény struktúrájába, ugyanakkor állambiztonsági szempontból is értékelhető eredményt produkáljanak, vagyis megfelelő „operativitást” mutassanak fel.

A fenti okok miatt csak 1972-től vált erőteljesebbé az állomány fejlesztése, miután a Belügyminisztérium kétoldalú megállapodást kötött az együttműködésről számos további minisztériummal, és megteremtődtek az SZT-rendszer egységes központi irányításának a feltételei, ami tulajdonképpen a fokozatosan kiépülő rezidentúrákat jelentette. Addig ugyanis a főcsoportfőnökség állományának csak kisebb része tartozott ilyen keretbe, a túlnyomó többség egyedi irányítás alatt állt. Ugyanakkor a jelentés hangsúlyozta, hogy a szervezés nem történhetett mechanikusan, a rezidentúrákba szervezett állomány csak olyan területeken épülhetett ki, ahol az ágazati szervezési viszonyok ezt lehetővé tették. Más területeken kizárólag az egyedi irányítást tartották célravezetőnek. A rendszer működésének eredményeként a politikai rendőrség sok állambiztonsági szempontból fontos adat, információ és jelzés birtokába jutott annak ellenére, hogy a fedőszervi elfoglaltság miatt sokszor kevesebb idő jutott a tényleges állambiztonsági feladatok ellátására, mint a nyílt operatív állomány esetében. Különösen a gazdaság területén és a műszaki-tudományos vonalon váltotta be a hozzá fűzött reményeket az SZT-állomány rendszere. Azokon a helyeken, ahol a fedőbeosztás ezt lehetővé tette, már a döntések előkészítésébe is beavatkoztak a szigorúan titkos állományú operatív tisztek, például a nemzetközi érintkezést és a külföldi munkavállalást szabályozó jogszabályok kidolgozásában is részt vettek. Gyakran a nyugati országokba utazó szakemberek védelmi jellegű felkészítésében és a hazatérők beszámoltatásában is fontos szerepet játszottak. Hasonló tevékenységet végeztek az utazni szándékozó célszemélyek operatív ellenőrzése és a szállodák biztosítása területén is.<sup>26</sup>

A rendszernek azonban voltak hátrányai is, ugyanis a fedőmunka miatt sokszor indokolatlanul hosszú idő telt el az eredmények megszületéséig, illetve az SZT-tisztek tevékenysége gyakran kimerült a részintézkedésekben, ezért ritkán készítettek önálló helyzetfelismerést tükröző javaslatokat és összefoglaló jelentéseket. A hálózattartás is

gyakran háttérbe szorult, a tisztek előszeretettel támaszkodtak a nem hálózati jellegű kapcsolatok felhasználására. A hetvenes évek elején már jelentős létszámú ilyen alkalmazottal rendelkeztek az állambiztonsági szervek, és egyedi tartásuk gyakran nagy megterhelést jelentett az operatív tiszteknek, ami a jelentés megfogalmazása szerint az „erők szétforgácsolódását” eredményezte. Azokon a területeken viszont, ahol rezidentúrákba tudták szervezni az állományt, hatékonyabb volt az irányítás.<sup>27</sup>

Komoly hiányosságot állapítottak meg az állomány operatív felkészültségében is, különösen azoknál, akik a polgári életből kerültek szigorúan titkos pozícióba. Azok a hivatásos állambiztonsági tisztek viszont, akik nyílt állományból kerültek a fedőmunkahelyre, gyakran az ott támasztott szakmai követelményeknek nem tudtak megfelelni. Ez esetenként dekonspirálódáshoz is vezetett, amit rendszeres képzésekkel igyekeztek megszüntetni. A továbblépés egyik feltételének a tervszerűséget gondolták, ezért további megállapodásokat kötött a Belügyminisztérium a fedőszervekkel, és a vezetők közötti kapcsolatokat is igyekeztek szorosabbra fűzni. Az SZT-állomány tevékenységét is szakszerűbbé és szabályozottabbá akarták tenni, ennek érdekében a hatáskörüket szabályozó okmányokat, munkaköri leírásokat dolgoztak ki, amelyekben rögzítették a szigorúan titkos tisztek operatív feladatait a hálózattartás, az információ-szerzés és -továbbítás, a jelentési kötelezettség és intézkedési jogkör területén. Korábban a kinevezettek egységesen operatív tiszti vagy főoperatív tiszti besorolásba kerültek, a továbbiakban differenciáltabb állománytáblát rendszeresítettek, ami tágabb lehetőséget adott arra, hogy felkészültségük, felelősségük és beosztásuk alapján különbséget tegyenek közöttük. Az állománytábla módosítását összekötötték a szigorúan titkos tisztek felülvizsgálatával és minősítésével, ennek során az alkalmatlanná vált és dekonspirálódott beosztottakat eltávolították. Igyekeztek megszüntetni azt a gyakorlatot, hogy a nyílt operatív állományból valamilyen okból kikerülők nyugállományba helyezés helyett SZT-státusba helyeztessék magukat, mert ez is gyakran dekonspirációt eredményezett.<sup>28</sup>

Az állambiztonsági szervek vezetői nagy reményeket fűztek az SZT-rendszer működéséhez, annak továbbfejlesztését tartották szükségesnek, és időnként áttekintették az elért eredményeket. 1976. november 9-én ismét napirendre került a téma a miniszterhelyettesi értekezleten.<sup>29</sup> Az értekezletre készített jelentés megállapította, hogy 1976-ban az országosan rendszeresített SZT-státusok mintegy 75 százalékát töltötték be, ez az arány 1973-ban még csak 67 százalékra rúgott.<sup>30</sup> A kémelhárítás a közlekedés és az idegenforgalom területén szinte teljesen feltöltötte a rendelkezésére álló helyeket, míg az iparban és a külkereskedelemben lemaradás volt a káderhiány miatt. A korábbi miniszteri utasításnak megfelelően az állománytáblákat módosították, a tisztek felülvizsgálatát és átminősítését elvégezték. Míg korábban a létszám döntő többségét a hivatásos állományból töltötték fel, ekkoriban inkább a polgári életből neveztek ki szigorúan titkos állambiztonsági tiszté arra alkalmas embereket. A korábbi gyakorlat, amikor összekötő tisztek útján tartották velük a kapcsolatot az operatív szervek, háttérbe szorult. Általánossá vált, hogy az operatív egységek és alegységek vezetői a rezidenseken keresztül irányították a titkos beosztottaikat. A különböző szervek hírigénye a vezetőkön keresztül jutott el a rezidentúra tagjaihoz, és az információk is így áramlottak vissza a megrendelőkhöz. Gyakorlattá vált, hogy az SZT-tisztek és a rezidentúrák vezetői éves munkatervet készítettek, amit összehangoltak az osztályok és alosztályok munkatervével. A kémelhárítás területén a rezidentúrák vezetői heti vagy kétheti gyakorisággal számoltatták be a beosztottakat a munkaterv alapján. A rezidentst többnyire az alosztályvezető referáltatta, és az is gyakori volt, hogy a rezidens és az operatív tiszt közösen számoltatta be az SZT-beosztottat. A hírszerzés területén a tisztek évente legalább egyszer beszámoltak a központi osztályoknak a feladataik végrehajtásáról, a külföldön szolgálatot teljesítők többnyire a szabadságuk ideje alatt tették ezt meg, a rezidentúra vezetője pedig írásos tájékoztatót kapott a beszámolóról. A belső elhárítás területén dolgozókat a jóváhagyott feladatterv alapján meghatározott időközönként szóban és írásban számoltatták be a munkájukról.

## **A képzés és az oktatás**

Mivel egyre gyakrabban a polgári életből származó szakembereket neveztek ki szigorúan titkos tiszté az állambiztonsági szervek, előtérbe került az operatív kiképzésük és a politikai nevelésük. Az oktatás középpontjába a párthoz való hűséget, az internacionalista szellemet, a Belügyminisztériumhoz való kötődést és az operatív jártasság és készség elmélyítését helyezték. A korábbi egyéni kiképzés helyett előnyben részesítették a rezidentúrába szervezettek egy-két hétig tartó csoportos oktatását, amely az állambiztonsági munka fő irányjaival és feladataival, az operatív eszközök és módszerek alkalmazásával, a fontosabb parancsok megismertetésével telt. Az alapkiképzés után évente egy alkalommal továbbképzést is tartottak. Ennek során tájékoztatást kaptak a kinevezettek az elhárítási területükkel összefüggő párt- és állami intézkedésekről, állásfoglalásokról, az ellenséges tevékenység irányáról és módszeréről, illetve az ellenük tett operatív intézkedésekről. Ekkor feldolgozták az újabb parancsokat, utasításokat, összefoglalókat és tanulmányokat is. A politikai képzésre elsősorban a fedőmunkahelyi pártoktatás keretében fordítottak nagy figyelmet, illetve káderfejlesztési és iskoláztatási terv készítését írták elő az operatív szervek parancsnokainak. Az SZT-állomány egységes oktatásának elveit és rendszerét pedig a főcsoportfőnök-helyettesek dolgozták ki.<sup>31</sup>

Az egységes képzésről szóló belügyminiszter-helyettesi intézkedés 1978-ban készült el. Melléklete a Keretprogram címet kapta, ez tartalmazta a képzési követelményeket. Az ebben meghatározott témakörök és szakirodalom mellé minden érintett szervnek ki kellett dolgoznia az adott területre vonatkozó speciális követelményeket, illetve meg kellett határozni a szükséges tananyagot, valamint a technikai- és egyéb berendezéseket, amelyeket az állománynak ismernie kellett. A tanfolyam vizsgával zárult, ennek eredménye szerepelt a szigorúan titkos tiszt minősítésében és személyi törzslapján is. A továbbképzés során a magasabb szintű állambiztonsági feladatokhoz szükséges képzettséget szerezhették meg a káderek.<sup>32</sup> Igen változatos volt a továbbképzésre való kivonás gyakorlata. Volt olyan, hogy szabadságot vettek ki erre a célra, volt olyan hely, ahol légoltalmi képzés fedésével oktattak, és volt olyan javaslat is, hogy tartalékos tisztként hívják be a képzésre kijelölteket. A III/I. csoportfőnökség például 1980-ban dolgozta ki a saját területére vonatkozó speciális képzési tervet, ami alapján alapképzésben részesítették az operatív munka kezdete előtt a polgári életből felvetteket, és azokat is, akik már állományban voltak, de még nem rendelkeztek a megfelelő ismeretekkel. A továbbképzés során a sikeres alapvizsgával rendelkezők szélesíthették ismereteiket, a rezidensek például a vezetéselmélet, a pszichológia és a pedagógia kérdéseivel is megismerkedhettek. Azokat, akik már mindkét lépcsőn túljutottak, és megfelelő operatív szakmai ismeretekkel rendelkeztek, speciális továbbképzésben is részesítették. Ez a központi hivatásos állomány részére meghatározott rendszerre épült, és tartalmazta a fedett állásban dolgozókra vonatkozó konspirációs, magatartási és fedőszervi követelményeket is.<sup>33</sup> Az SZT-állomány állambiztonsági szakismerete elmaradt a nyílt állomány színvonalától, amit a képzés javításával igyekeztek kiküszöbölni. A nyílt állomány részéről emiatt bizalmatlanság is volt az SZT-állományúakkal szemben, gyakran a hálózati személyekkel azonos kategóriaként fogták fel a szigorúan titkos tiszteteket.<sup>34</sup>

### **Korszerűsítési igény a nyolcvanas évek közepén**

A nyolcvanas évek közepére az SZT-rendszer elérte működésének határait, és megérett a helyzet a korszerűsítésére és a továbbfejlesztésére. 1984-ben a III. Főcsoportfőnökség szerveinél 772, a megyei rendőr-főkapitányságok állambiztonsági szerveinél további 427 rendszeresített SZT-státus volt.<sup>35</sup> A központi szerveknél a meglévő helyek 40 százaléka, a megyei rendőr-főkapitányságoknál pedig a 66 százaléka a kémelhárítás területére koncentrált. Az engedélyezett helyek feltöltöttsége a központi szerveknél 70 százalék, a rendőr-főkapitányságoknál 80–84 százalék, a K-ellenőrzés területén viszont 90 százalék felett volt. A MÁV, a Magyar Posta és a katonai elhárítás álláshelyei a különböző átszervezések miatt ekkor nem voltak betöltve. Összességében elegendőnek tartották a vezetők az állambiztonsági szervek számára engedélyezett létszámot, de a belsőreakció-elhárítás területén, azon belül pedig a kulturális- és az ifjúságvédelmi vonalon, illetve a szállodai figyelések vonalán a státusok számának növelését tartották szükségesnek. Ennek érdekében javasolták, hogy a különböző szervezeti egységek

konkrét munkakörhöz nem kötött, szükség szerint átcsoportosítható kontingenssel rendelkezzenek, különösen a belső elhárítás területén. Ez a konspirációt is növelte volna, ugyanis az SZT-státust az adott vállalati, intézményi struktúrában végbemenő változásokat figyelembe véve lehetett volna kialakítani, és a fedőmunkakör betöltéséhez megfelelő felkészültséggel rendelkező polgári személyt tudtak volna kiválasztani a már ott dolgozó szakemberek közül.<sup>36</sup>

A hírszerzés területén az SZT-állomány kisebb része külföldön, nagyobb része rezidentúrákba szervezve hazai bázison dolgozott. A belügyi értékelés szerint jó hatékonysággal látták el a feladatukat a kulturális csúcsszervekben, a sajtó területén és a tudományos-műszaki élet központjaiban lévő fedőmunkakörökben. Eredményesen segítették a külföldön lévő magyar képviselőket, kirendeltségekre, intézetekbe kerülő hírszerzők felkészítését, operatív akciók előkészítését, hálózati jelöltek kiválasztását és tanulmányozását. Jelentősen hozzájárultak az új emigrációs politika sikeres megvalósításához. A tudományos-műszaki területen 1980 óta működő rezidentúra termékeiből származó tiszta jövedelemből a fedőszerv több millió forintot utalt át a központnak.<sup>37</sup> A III/I. Csoportfőnökségnél megállapított hiányosságoknak az volt az oka, hogy a hetvenes évek végén a központi osztályok nem fordítottak megfelelő gondot az SZT-rezidentúrák működésére. Több osztálynál nyugdíjba mentek a korábbi SZT-tisztek, újabbról pedig nem gondoskodtak, mert nem volt megfelelő kádertartalék. A státusok feltöltését akadályozta az is, hogy ezek konkrét fedőbeosztásokra voltak engedélyezve, a gazdasági és igazgatási szerveknél zajló intézményi változásokat viszont nem követték, mert a rugalmatlan engedélyezési gyakorlat nem tette lehetővé az átcsoportosításokat.<sup>38</sup>

A kémelhárítás területén az SZT-állomány elsősorban a nemzetközi érintkezésben résztvevő vállalati, intézményi szerveknél, hadiipari objektumokban, idegenforgalmi intézményekben, szállodákban, a MÁV felső- és középszintű irányító szerveinél, a Vám- és Pénzügyőrség kulcsfontosságú pontjain rendelkezett fedőmunkakörökkel, amelyek segítségével elsősorban a nyugati nemzetközi érintkezés átfogására törekedtek. Az SZT-tisztek részt vettek a hálózati személyekkel való kapcsolattartásban is. Az értékes kémelhárítási információk mintegy 10 százaléka SZT-forrásból származott.<sup>39</sup> A III/II Csoportfőnökségnek 1984. március 31-én 582 SZT-státus állt a rendelkezésére, ebből 446-ot töltöttek be. Többségük a népgazdaság, az idegenforgalom és a külképviselet területén összpontosult. 1984. június 26-án a miniszterhelyettesi értekezlet napirendjére került a III/II. Csoportfőnökség SZT-állományának helyzete. Az ülésre készített jelentés szerzője és a téma előadója dr. Rédei Miklós rendőr vezérőrnagy, főcsoportfőnök-helyettes volt.<sup>40</sup> A csoportfőnökség osztályainál lényegében a hetvenes évek második felében kezdődött meg a rendszer kiépítése. Ennek során csak kivételesen fordult elő nyílt állományból való kihelyezés, ami a konspirációs helyzetre előnyös hatással volt. Az úgynevezett kémelhárítási értékű információk átlagosan 10 százaléka származott közvetlenül SZT-forrásból, bár az egyes szervek között nagy volt a „szóródás”, 5 és 25 százalék közötti értékeket produkáltak. A népgazdaság védelmében, a vesztegetési ügyek jogi dokumentálásában, a titoksértések felfedésében és az állambiztonsági szervek hálózatépítő tevékenységében jelentős szerepük volt az SZT-tiszteknek, akik közül a magasabb képzettségűeket dokumentum értékű információk megszerzésére, speciális nyelvtudást igénylő anyagok gyors lefordítására, operatív kombinációk végrehajtására és a külgazdasági folyamatok befolyásolására is felhasználták. Ugyanakkor a rendőr-főkapitányságokon végzett korábbi ellenőrzések tapasztalatai szerint a nyílt állomány egy része nyúgnak tekintette őket, és a hálózattartásban csak a jelentések átvételére korlátozta a szerepüket. Ezt lehetővé is tette az a körülmény, hogy legfeljebb 40 százalékuk látott el hálózatfoglalkoztatási feladatokat. Gyakran kapcsoltak ellenőrizetlen hálózati személyt hozzájuk, ami dekonspirációt eredményezett. A nyílt állomány nem szívesen adta át a hálózatát, illetve a nyílt állományú operatív tiszt és az SZT-tiszt nem használhatta ugyanazt a K- vagy T-lakást, ezért az utóbbiak a találkozókat nagy részét sokszor nyilvános helyen bonyolították le.

A belsőreakció-elhárítás területén az SZT-tisztek az ellenzéki személyek külföldi kapcsolatainak felderítésében vettek részt, illetve a minisztériumokban, a kulturális célokat szolgáló objektumokban, a felsőoktatás és a Magyar Tudományos Akadémia intézményeiben, a tájékoztatás és a hírközlés központjaiban lévő munkakörökben

teljesítettek szolgálatot. Hatékonyan segítették az állambiztonsági érdeket sértő külföldre utazások akadályozását, a megelőző és a kiszorító akciókat, a beszerzési jelöltek tanulmányozását és kiválasztását, SZT-tisztnak alkalmas személyek felderítését és hálózati személyek ellenőrzését.<sup>41</sup> A nyolcvanas évek közepén a kulturális terület elleni állambiztonsági elhárítással összesen 20 SZT-tiszt foglalkozott, amit 1986-tól kezdve további 17 fővel akartak megerősíteni.<sup>42</sup>

A katonai elhárítás területén dolgozók működését külön intézkedés szabályozta. Ennek rendelkezései a legfontosabb kérdésekben megegyeztek a 002/1969. számú belügyminiszteri paranccsal, de azzal a különbséggel, hogy a III/IV. Csoportfőnökség SZT-állományát alapvetően a fegyveres erők érintett szerveivel, a honvédségi üzemekkel, vállalatokkal már munkaviszonyban álló polgári alkalmazottak közül választották ki.<sup>43</sup> Hivatásos katonatisztet csak rendkívül indokolt esetben nevezhettek ki, ugyanis az a furcsa helyzet állt volna elő, hogy egyszerre két fegyveres testület alkalmazásában álltak volna ezek az SZT-tisztek. A szigorúan titkos tisztek létéről, foglalkoztatásáról és a konkrét személyről a fegyveres erők parancsnokai sem szerezhettek tudomást.<sup>44</sup> A katonai elhárítás a honvédségi vállalatoknál, az egészségügyi és sportintézményeknél, valamint a katonai iskolákban rendelkezett SZT-státusokkal, ezek azonban az éppen zajló átszervezések miatt egy kivétellel nem voltak betöltve.<sup>45</sup> A III/IV. Csoportfőnökségnél a hadseregben folyó átszervezések miatt nem szorgalmazták a státusok feltöltését, ugyanakkor a szabályok ellenére a hivatásos állomány kinevezését is engedélyezték.<sup>46</sup>

Az SZT-rendszer továbbfejlesztése során többlépcsős szabályozást akartak folytatni. A hatékonyabb működés érdekében a jelentés azt javasolta, hogy az állományt célszerű volna kétfelé bontani. Az egyik kategóriában maradt volna a szigorúan titkos állomány, náluk teljes fedést tartottak szükségesnek, valódi hovatartozásuk semmilyen körülmények között nem derülhetett ki a kívülálló számára, csak a kapcsolatot tartó vezető, kiemelt főoperatív tiszt és a felettes vezető ismerhette a személyüket. Ebből következően nyílt állományból sem lehetett volna kinevezni SZT-tisztet. Hálózatot csak kiemelten fontos területen, például külföldi rezidentúrákban tarthattak. A másik csoport a titkos állomány, az úgynevezett T-állomány lett volna. Náluk a fedőmunkahelyen való ismertté válás nem akadályozta a feladataik végrehajtását. Szükség esetén tehát a fedőmunkahelyi és a felettes vezetők, valamint a nyílt állomány és egymás előtt is felfedhetők voltak. Hálózatot és hálózaton kívüli kapcsolatot nagyobb számban tarthattak, illetve csoportos kiképzésüket és továbbképzésüket is engedélyezhették. A BM által folyósított illetménypótlékot is differenciálni akarták, ami az SZT-állomány esetében a mindenkori belügyi alapilletmény 15–35 százalékát, a T-állomány esetében pedig 10–30 százalékát jelentette volna. Mindenképpen indokoltnak tartották az érintettek anyagi érdekeltségének növelését, ugyanis a korábbi bérezés ekkorra már elértéktelenedett, és nem volt ösztönző hatású. Hátrányt jelentett az is, hogy nem kaphattak lakásvásárlási belügyi támogatást vagy szolgálati lakást. Legtöbb gondot azonban az 55 éves nyugdíjkorhatár jelentette, ez veszélyeztette leginkább az adott pozíció biztonságát. Megoldásként azt tervezték, hogy a nyugdíjkorhatárt a fedőmunkahelyi előírásokkal azonos módon határozzák meg, az ebből fakadó hátrányt anyagiakkal akarták ellensúlyozni.<sup>47</sup>

A fenti tervet, különösen a differenciált konspiráció elvét fenntartással fogadták a belügyi vezetők, annak a veszélye miatt, hogy ez konzerválhatta volna a nyílt állományból való kihelyezés gyakorlatát, amit egyre inkább kerülni akartak.<sup>48</sup> Úgy döntöttek, hogy nem szabad szétbontani az állományt, mert az további dekonspirálódáshoz vezethet.<sup>49</sup> Az addig érvényes szabályzatok egyes részeit viszont az élet túlhaladta, ezért a 002/1969. számú parancs módosítását határozták el. Az elavult részeket korszerűsíteni akarták, erre a III. Főcsoportfőnökség szakszolgálatainak képviselőiből bizottságot hoztak létre, amelynek 1986 közepére kellett kidolgoznia a javaslatát.<sup>50</sup> A javaslat azonban nem készült el a megadott határidőre, ugyanis a III/III. Csoportfőnökségen 1987. szeptember 7-én parancsnoki értekezleten tárgyalták meg az SZT-állomány helyzetét, és ezen még mindig csak a hiányosságokat sorolta fel dr. Horváth József rendőr vezérőrnagy, vagyis a csoportfőnök, aki aggodalmát fejezte ki a létszám és az eredményesség miatt is. Az üres státusok feltöltésére adott utasítást,

mégpedig megfelelő szakmai és politikai felkészültségű, kellő rátermettséggel rendelkező jelöltekkel, illetve az úgynevezett szabad státusú SZT-helyek létesítését szorgalmazta.<sup>51</sup>

### **Az SZT-rendszer tervezett átalakítása a nyolcvanas évek végén**

A nyolcvanas évek végére mély válságba jutott a Kádár-rendszer, ami természetesen az állambiztonsági szervek működésére is kihatott. A belügyi vezetők igyekeztek az általuk irányított szervezetet, benne az SZT-állomány rendszerét is úgy átalakítani, hogy biztosítsák a folyamatos működést, ugyanakkor igazodjanak a megváltozott politikai viszonyokhoz is. A 002/1969. számú parancs megjelenése óta eltelt majdnem két évtized alatt bekövetkezett változások szükségessé tették az SZT-rendszer működésének az új követelményekhez való igazítását és korszerűsítését, egy új parancstervezet kidolgozását, azonban a források nem tájékoztatnak arról, hogy az alább ismertetett két tervezetből melyik valósult meg, vagy lépett életbe.

1988. november 22-én miniszterhelyettesi értekezleten tekintették át a szigorúan titkos állomány helyzetét. Harangozó Szilveszter rendőr altábornagy, miniszterhelyettes javasolta, hogy egy bizottság dolgozzon ki egy új keretjogszabályt, amely rögzíti a továbblépés alapelveit. Ezek megállapítása után akarták a végrehajtás módját szabályozni. A feladatot Kóhalmi Zsolt rendőr alezredesnek, a III/I. csoportfőnök helyettesének kellett 1989. május 31-éig elvégeznie. A működés anyagi, pénzügyi feltételrendszerére vonatkozó végrehajtási utasítás kidolgozása a BM Külügyi Osztály feladata volt.<sup>52</sup>

A kidolgozandó új parancstervezet legfontosabb alapelve a mély konspiráció volt, ehhez kapcsolódott a teljesítménnyel arányos juttatás érvényesítése. Az állomány jogállása, működése, anyagi és pénzügyi ellátása, biztonsági helyzete ismételt szabályozásánál az állambiztonsági érdekek érvényesítése volt a fő cél. A megvalósítás szükségszerűen igényelte a meglévő állomány felülvizsgálatát, és az új követelményekhez való igazítását. Az új tervezet a jogállásuk meghatározásakor figyelembe vette, hogy a nyílt állományéval azonos besorolás gyakran szolgálati és konspirációs érdeksérelmet okozott. A tervezett meghatározás szerint a továbbiakban az SZT-állomány tagjai a BM III. Főcsoportfőnökség szigorúan titkos, sajátos jogállású, rendfokozattal rendelkező hivatásos tagjai, akik az állambiztonsági funkciójukat mélyen konspirált erőként, rejtve, a polgári élet területén titkolt módon, de annak jogviszonyai között fogják teljesíteni. Nyílt cselekedeteik, magatartásuk viszont a polgári személyekre vonatkozó jogszabályok hatálya alatt fog állni. A mély konspiráltság elve miatt megszüntették a nyílt állományból történő kihelyezést majd visszahelyezést, ami különösen fontos volt a nyílt állományból külszolgálatra történő kihelyezés esetén. Azt tervezték, hogy bevezetik a szüneteltetés intézményét, ami lehetővé tette, hogy például egy pozícióváltozás esetén nem veszítették el a jól kiképzett, tapasztalt SZT-tiszteket, akiket később ismét aktivizálni lehetett. A belső konspiráció erősítése miatt szükségesnek tartották egy olyan szerv létrehozását az állambiztonsági miniszterhelyettes alárendeltségében, amelyik az állománnyal kapcsolatos minden adminisztrációt el tudott végezni. A pénzügyi ellátásban érvényesítették a teljesítménnyel arányos juttatás elvét, amitől ösztönző hatást vártak. A konkrét személyre megállapított teljesítményarányos havi járandóságot egy összegben biztosították, amit személyi jövedelemadó nem terhelt, és a korábbi járandóságnál nem lehetett kevesebb.<sup>53</sup>

Ezenkívül jutalmat is kaphattak a szigorúan titkos tisztek. A konspirációt veszélyeztető belügyminisztériumi kitüntetések, juttatásokat, nyugdíjat és kiegészítő nyugellátást megszüntették, helyette bevezették a végkielégítés intézményét, amire öt év szolgálat után szerezhették meg a jogosultságot. Az ideiglenes jelleggel külföldi állomáshelyen szolgálatot teljesítő tiszt járandóságát legfeljebb 20 százalékkal ki lehetett egészíteni. Juttatásuk szintén a mély konspiráció érdekében titkos és nettó jellegű volt.<sup>54</sup>

A tervezett új parancs hatályba lépése után került volna sor a státusban lévő személyek felülvizsgálatára, amelynek során a felesleges SZT-pozíciókat is meg akarták szüntetni. Az SZT-állománnyal rendelkező csoportfőnökségek és önálló osztályok feladata lett volna a területükre vonatkozó részletes szabályozás kidolgozása.<sup>55</sup> A korábbi szabályozást felváltani hivatott parancstervezet hatálya nem terjedt ki a III/I. Csoportfőnökségre, sőt a csoportfőnökség állományának egyik részének, akik polgári

munkahelyel nem rendelkeztek, indokoltnak tartották egy külön szabályzat kidolgozását.<sup>56</sup> A szigorúan titkos tisztek hivatalos ügyeinek intézését kizárólagos jogkörrel a BM III. Főcsoportfőnökség végezte. Központi összesített személyi nyilvántartásukat kódolt számítógépes nyilvántartás tartalmazta. Konspirációs és biztonsági érdekből a korábbiakhoz hasonlóan csak a belügyminiszter vagy az állambiztonsági helyettese utasítására lehetett kimutatást vagy névsort készíteni az állomány egészéről. Az anyagi-pénzügyi ellátásukkal kapcsolatos okmányokat a BM Külügyi Osztály kezelte.<sup>57</sup>

Valószínűleg a gyors politikai változások miatt egy év múlva újabb szabályzattervezet készült a Belügyminisztériumban, amely már az újonnan magalakult Nemzetbiztonsági Szolgálat SZT-állományának a szolgálati viszonyait akarta szabályozni.<sup>58</sup> Ennek okaként a dokumentum az alapvetően megváltozott társadalmi feltételeket, a pluralista politikai és érdekviszonyokat, illetve az előző szabályozás nehézkességét és bürokratikuságát nevezte meg. A régi szabályozás szerint működtetett állomány szolgálati viszonyát 1990. december 31-éig tervezték felülvizsgálni, és az ötvenedik életévüket elérő tisztek nyugállományba vonulhattak. Amennyiben nem érték el ezt az életkort, de rendelkeztek a szükséges huszonöt éves szolgálati viszonnal, annak alapján kérhették a nyugdíjazásukat. Ha az érintett egyik feltételnek sem tett eleget, és sem nyílt állományban, sem az új parancs alapján kötött megbízással nem akart dolgozni, akkor kérhette a leszerelését, illetve a szerv vezetője javasolhatta a szolgálati viszony felbontását. A tervezet szerint tilos volt a szolgálat által alkalmazott személyek azonosítására alkalmas adatokat máshol kezelni és tárolni, illetve a szolgálaton belül is megkülönböztetett konspirációs és biztonsági szabályokat érvényesítettek az adatok védelmére. A legújabb szabályzattervezet meghatározása szerint az SZT-állomány a BM Nemzetbiztonsági Szolgálat hivatásos állományának azon speciális része volt, amelynek tagja konspirált szolgálati viszony keretében állambiztonsági feladatait szakképzettsége, hivatása vagy foglalkozása gyakorlása mellett, elsősorban az abból adódó lehetőségek kihasználásával végezte. Jogállására nézve olyan hivatásos állományú operatív erő, amelynek tagja rendfokozattal és beosztással, vagy új létesítésnél megnevezéssel (titkos tanácsos, titkos főtanácsos) rendelkezett. Állományba vételekor esküt kellett tennie. Szolgálati viszonyát megbízólevélben rögzítették, amely tartalmazta a két fél jogait, kötelezettségeit, az együttműködés tartalmi és formai viszonyait, valamint a külön rendelkezéseket. Az okmányt mindkét félnek aláírásával kellett hitelesítenie. A szolgálat rendeltetésével összefüggő bármilyen, a megbízólevélben meghatározott feladatot kaphatott a jelölt. Konkrét tennivalóit feladattervben, kiképzési módszerét egy másik tervben írták le. Juttatásai megegyeztek az előző szabályzattervezetben felsoroltakkal. Konspirált helyzetükből, jogállásukból adódóan központi összesített személyi nyilvántartásukat a szolgálat Operatív Erők Nyilvántartója végezte.<sup>59</sup>

A források hiánya miatt nem tudjuk, hogy a rendszerváltozás után hogyan alakult a korábbi SZT-rendszer szabályozása, és az sem ismert, hogy a fenti tervezetek közül hatályba lépett-e valamelyik.

<sup>1</sup> A kérdést részletesen tárgyalja Dr. Bencsik –Dr. Nagy, 2005. 60.

<sup>2</sup> MOL M-KS 288. f. 5. cs. 221. ó. e. 37. Javaslat az idegenforgalom növekedésével kapcsolatos ellenséges aknamunka korlátozására teendő néhány intézkedésre.

<sup>3</sup> Ezzel kapcsolatban lásd Krahulcsán, 2010.

<sup>4</sup> MOL XIX-A-83-b. 3541(VIII. 22.)1956. A Minisztertanács 3541/1956. számú határozata a Magyar Népköztársaság Belügyminisztériumáról. (185.d.) Lásd Jobst Ágnes írását a *Betekintő* 2011/1. számában!

<sup>5</sup> ÁBTL D.Gy. 6-21/1957. A belügyminiszter-helyettes 64. számú utasítása a Belügyminisztérium szigorúan titkos állományú beosztottainak illetmény- és egyéb pénzügyi vonatkozású ellátásáról, 1957. december 27.

<sup>6</sup> Az utasítás szerint tehát az SZT-tisztek az egyéb katonai rendfokozatú beosztottakra vonatkozó mindenkor érvényes rendelkezések alapján jogosultak voltak illetményre, közlekedési pótléokra, külön pótléokra, ruházati illetményre, szabadságmegváltásra, jutalomra, segélyre, munkabéreelőlegre és táppénz-kiegészítésre. A fedőmunkahelyen kapott fizetés 25 százalékaig külön pótléokra tarthattak igényt, de a korábban 200 Ft-ot kitevő pótlék megszűnt. Az illetmény a belügyi illetmény és a fedőmunkahelyen kapott kereset közötti különbség volt. A főváros közigazgatási határában belül szolgálatot teljesítők budapesti pótdíjat is kaphattak. A ruházati illetmény évi 3000 Ft volt. A számfejtést és a kifizetést a II/13. osztály végezte.

<sup>7</sup> MOL M-KS 288. f. 5. cs. 221. ó. e. 37. Javaslat az idegenforgalom növekedésével kapcsolatos ellenséges aknamunka korlátozására teendő néhány intézkedésre.

<sup>8</sup> MOL M-KS 288. f. 5. cs. 221. ó. e. Az MSZMP KB Politikai Bizottságának 1961. február 7-ei üléséről készült jegyzőkönyv. A témáról bővebben lásd Krahulcsán, 2008.

<sup>9</sup> Ekkor Papp János volt a belügyminiszter.

<sup>10</sup> Kohó- és Gépipari Minisztérium, Nehézipari Minisztérium, Közlekedési és Postaügyi Minisztérium, Könnyűipari Minisztérium, Művelődésügyi Minisztérium, Pénzügyminisztérium, Földművelésügyi Minisztérium, Magyar Tudományos Akadémia, Magyar Testnevelési és Sporthivatal, Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége.

<sup>11</sup> MOL XIX-A-83-b. 3298(XI.16.)1961. A Minisztertanács 3298/1961. számú határozata az egyes minisztériumoknál, országos hatáskörű szerveknél a nemzetközi kapcsolatok intézéséről. (289.d.)

<sup>12</sup> ÁBTL 4.2. II. sorozat. 10-21/32/1963. A belügyminiszter 0032. számú parancsa a rezidentúrák munkájának, irányításának megjavításáról, 1963. december 5.

<sup>13</sup> ÁBTL D.Gy. 10-22/2/1964. A belügyminiszter 002. számú utasítása a Belügyminisztérium SZT-állományába tartozó hivatásos tisztek és tiszthelyettesek jogállásának rendezéséről, 1964. január 31.

<sup>14</sup> A parancsokat a Személyügyi Főcsoportfőnökség Nyilvántartó Osztályának, az érintett csoportfőnökség vezetőjének és a BM Külügyi Osztályának kellett megküldeni. ÁBTL Dokumentum Gyűjtemény 10-22/2/1964. A belügyminiszter 002. számú utasítása a Belügyminisztérium SZT-állományába tartozó hivatásos tisztek és tiszthelyettesek jogállásának rendezéséről, 1964. január 31. Bérezésük a mindenkor érvényes rendelkezések szerint történt. Az SZT-tisztek jogosultak voltak illetményre vagy illetménykülönbözetre. Ha a fedőszerv nem biztosította, de az operatív érdekek megkövetelte, akkor nyelvpótléokra, közlekedési pótdíjra, ruházati illetményre, szabadságkülönbözet-megváltásra és táppénzkiegészítésre tarthattak igényt. Az előző utasításban szereplő SZT-pótlékok az a szabályzat nem említette. Eredményes munkájukért a fegyveres szervek számára rendszeresített kitüntetésben részesülhettek.

<sup>15</sup> ÁBTL D.Gy. 10-22/2/1964. A belügyminiszter 002. számú utasítása a Belügyminisztérium SZT-állományába tartozó hivatásos tisztek és tiszthelyettesek jogállásának rendezéséről, 1964. január 31.

<sup>16</sup> ÁBTL 1.11.1. 45-13/10/1984. Jelentés a BM III/II. Csoportfőnökség SZT-rendszerének szervezeti helyzetéről, működésének hatásköréről, a további feladatokról, 1984. június 15. (22. d.)

<sup>17</sup> ÁBTL 4.2. II. sorozat. 10-21/2/1969. A belügyminiszter 002. számú parancsa és I. II., III. számú végrehajtási utasítása, a BM III. Főcsoportfőnökség szigorúan titkos, SZT-állomány szervezetének, működésének egységes szabályozása tárgyában, 1969. április 15.

<sup>18</sup> ÁBTL 4.2. I. sorozat. 64-312/1969. A BM III/2. Osztály vezetőjének végrehajtási utasítása a BM III. Főcsoportfőnökség SZT-állományának Levelező (Rezidentúra) és Biztonsági dossziékkal való ellátására, 1969. december 5.

<sup>19</sup> ÁBTL 4.2. II. sorozat. 10-21/2/1969. A belügyminiszter 002. számú parancsa és I., II., III. számú végrehajtási utasítása, BM III. Főcsoportfőnökség szigorúan titkos, SZT-állomány szervezetének, működésének egységes szabályozása tárgyában, 1969. április 15.

<sup>20</sup> Uo. A III. számú végrehajtási utasítás alapján jogosultak voltak illetményre vagy illetménykülönbözetre, különlési, vezénylési és áthelyezési költségre, nyelvtudási pótléokra, közlekedési pótdíjra, ruhapénzre, szabadságkülönbözet-megváltásra, táppénzkiegészítésre, valamint jutalomra és segélyre is. Illetményként a magasabb, vagy a fedőszervi vagy a belügyi fizetést ismerték el, és a fokozott megterhelés arányában 300 és 800 Ft közötti személyi pótlékok is megállapítottak részükre. A külföldön szolgálatot teljesítő SZT-beosztott további illetménykiegészítést is kaphatott.

<sup>21</sup> ÁBTL 4.2. I. sorozat. 10-26/19/1974. A belügyminiszter-helyettes 0019. számú utasítása, az SZT-állomány illetmény- és egyéb pénzügyi járandóságai tárgyában, 1974. december 30.

<sup>22</sup> ÁBTL 4.2. I. sorozat. 10-22/12/1965. A belügyminiszter 0012. számú utasítása a szigorúan titkos állományúak nyugellátásáról, 1965. szeptember 6.

<sup>23</sup> ÁBTL 1.11.1. 45-181/1973. A BM Miniszterhelyettesi Értekezlet 1973. október 18-ai ülésének rövidített jegyzőkönyve. (15. d.) Az állambiztonsági vezetők életrajza az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára honlapján olvasható. <https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:1:3109173900106211>

- <sup>24</sup> ÁBTL 1.11.1. 45-181/2/1973. Jelentés az SZT-állományról szóló 002/1969. BM-parancs végrehajtásáról, tapasztalatairól a III. Főcsoportfőnökség szerveinél. (15.d.)
- <sup>25</sup> A jelentés szerint a vezetői munka javítása volt az átszervezés célja. Uo. 12. (15.d.)
- <sup>26</sup> A jelentés készítése előtti másfél évben a budapesti szállodákban 316 esetben alkalmaztak SZT-tisztek operatív rendszabályokat, és 115 esetben hajtottak végre titkos kutatást, amelynek során az állambiztonsági szervek számos esetben jutottak kiemelkedő politikai és gazdasági jelentőséggel bíró dokumentáció birtokába. Uo. 10. (15.d.)
- <sup>27</sup> 1970-ben 775 rendszeresített SZT-állással rendelkeztek az állambiztonsági szervek, de ebből csak 369 volt betöltve. 1973-ban már 852 rendszeresített státus volt, és 575-öt be is töltöttek. ÁBTL 1.11.1. 45-181/2/1973. Uo. 1. sz. melléklet. Kimutatás a BM III. Főcsoportfőnökség központi és területi szervei SZT-állományának létszámviszonyairól. (15.d.)
- <sup>28</sup> ÁBTL 1.11.1. 45-181/1973. A BM Miniszterhelyettesi Értekezlet 1973. október 18-ai ülésének rövidített jegyzőkönyve. (15. d.)
- <sup>29</sup> ÁBTL 1.11.1. 45-13/17a/1976. Emlékeztető az 1976. november 9-ei miniszterhelyettesi értekezletről. (16. d.) Előtte a III/II. Csoportfőnökség részjelentését csoportfőnökségi vezetői értekezleten tárgyalták meg, az erről készített emlékeztetőből tudjuk, hogy 1976. december 16-án a BM Kollégium is foglalkozott a témával. ÁBTL 1.11.3. 13-655-2/1976. Emlékeztető az 1976. október 6-i Csoportfőnökség Vezetői Értekezletéről.
- <sup>30</sup> ÁBTL 1.11.1. 45-13/17/1976. Jelentés a BM III. Főcsoportfőnökség szigorúan titkos (SZT-) állománya irányításának, nevelésének, képzésének helyzetéről, 1976. október 30. (16. d.)
- <sup>31</sup> Uo.
- <sup>32</sup> ÁBTL 4.2. I. sorozat. 10-27/7/ 1978. A belügyminiszter-helyettes 7/1978. számú intézkedése a BM III. Főcsoportfőnökség szigorúan titkos állománya képzésének, továbbképzésének egységes szabályozásáról, 1978. április. 5.
- <sup>33</sup> ÁBTL 4.2. I. sorozat. 67-27-1/1980. A III/I. Csoportfőnökség SZT-állománya képzésének, továbbképzésének egységes szabályozására kiadott 1/1980. sz. III. Főcsoportfőnök-helyettesi intézkedés, 1980. február 19.
- <sup>34</sup> ÁBTL 1.11.10. I. sorozat. 10-52/12/1984. Jelentés az SZT-rendszer szervezetének helyzetéről, működésének hatásköréről, a további feladatokról, 1984. augusztus 23. 9-10. (96. d.)
- <sup>35</sup> Egy másik adat szerint a BM III. Főcsoportfőnökség központi szerveinél 616, a megyei rendőr-főkapitányságok állambiztonsági szerveinél pedig további 443 hely volt rendszeresítve 1984-ben, ez összesen 1059 főt jelentett. Átlagosan az állások 70-80 százaléka volt betöltve, de szervenként nagyon különböző mértékben. ÁBTL 1.11.1. 45-13/11/1984. Dr. Vagyóczky Béla titkárságvezető észrevételei a III/II. Csoportfőnökség SZT- rendszerének helyzetéről szóló jelentéshez, 1984. június 22. (22.d.) Boér Zoltán, Fráter Olivér és Ungváry Krisztián legújabbban körülbelül 2500 főre tette az SZT-állomány létszámát.
- <sup>36</sup> ÁBTL 1.11.10. I. sorozat. 10-52/12/1984. Jelentés az SZT-rendszer szervezetének helyzetéről, működésének hatásköréről, a további feladatokról, 1984. augusztus 23. 5, 13. (96. d.)
- <sup>37</sup> Uo. 5.
- <sup>38</sup> ÁBTL 1.11.1. 45-13/11/1984. Dr. Vagyóczky Béla titkárságvezető észrevételei a III/II. Csoportfőnökség SZT-rendszerének helyzetéről szóló jelentéshez, 1984. június 22. (22.d.)
- <sup>39</sup> ÁBTL 1.11.10. I. sorozat. 10-52/12/1984. Jelentés az SZT-rendszer szervezetének helyzetéről, működésének hatásköréről, a további feladatokról, 1984. augusztus 23. 7. (96. d.)
- <sup>40</sup> ÁBTL 1.11.1. 45-13/11a/1984. Emlékeztető az 1984. június 26-ai miniszterhelyettesi értekezletről. (22. d.)
- <sup>41</sup> ÁBTL 1.11.10. I. sorozat. 10-52/12/1984. Jelentés az SZT-rendszer szervezetének helyzetéről, működésének hatásköréről, a további feladatokról, 1984. augusztus 23. 7. (96. d.)
- <sup>42</sup> ÁBTL 1.11.1. 45-13/17/1986. Jelentés a kulturális területen az ellenséges tevékenység elhárítását szabályozó 0022/1970. sz. BM-parancs végrehajtásának tapasztalatairól, 1986. d. n.
- <sup>43</sup> A III/IV. csoportfőnökség SZT-tisztjei operatív funkciójukat tekintve hálózati személyeket tartó SZT-beosztottak, önállóan működő SZT-beosztottak és egyéb, műszaki, technikai, biztonsági és összeköttetési funkciót ellátó SZT-beosztottak lehettek.
- <sup>44</sup> ÁBTL 4.2. I. sorozat. 61-7-6/1981. A Belügyminisztérium III/IV. csoportfőnökének 6/1981. sz. intézkedése a katonai elhárítás szigorúan titkos állományának szervezésére és működésére, 1981. március 30.
- <sup>45</sup> ÁBTL 1.11.10. I. sorozat. 10-52/12/1984. Jelentés az SZT-rendszer szervezetének helyzetéről, működésének hatásköréről, a további feladatokról, 1984. augusztus 23. 7. (96. d.)
- <sup>46</sup> ÁBTL 1.11.1. 45-13/10/1984. Jelentés a BM III/II. Csoportfőnökség SZT-rendszerének szervezeti helyzetéről, működésének hatásköréről, a további feladatokról, 1984. június 15. (22. d.)
- <sup>47</sup> ÁBTL 1.11.1. 45-13/11/1984. Dr. Vagyóczky Béla titkárságvezető észrevételei a III/II. Csoportfőnökség SZT-rendszerének helyzetéről szóló jelentéshez, 1984. június 22. (22.d.)
- <sup>48</sup> Uo.
- <sup>49</sup> ÁBTL 1.11.1. 45-13/11a/1984. Emlékeztető az 1984. június 26-ai miniszterhelyettesi értekezletről. (22.d.)
- <sup>50</sup> ÁBTL 1.11.1. 45-13/10/1984. Jelentés a BM III/II. Csoportfőnökség SZT-rendszerének szervezeti helyzetéről, működésének hatásköréről, a további feladatokról, 1984. június 15. (22.d.)
- <sup>51</sup> ÁBTL 1.11.1. Emlékeztető az 1987. szeptember 7-i parancsnoki értekezletről.
- <sup>52</sup> ÁBTL 1.11.1. 45-13/17a/1988. Emlékeztető az 1988. november 22-i miniszterhelyettesi értekezletről. (27.d.)
- <sup>53</sup> Az SZT-állomány tagjai jogosultak voltak a teljesítményükkel arányos rendszeres havi járandóságra, ruházati juttatásra, a kifizetést megelőző hónapi járandóságnak megfelelő éves teljesítményjuttatásra, szolgálati kitüntetést

helyettesítő jutalomra, általános jutalomra és kivételes méltányosságot igénylő esetben segélyre.

<sup>54</sup> ÁBTL 1.11.1. 45-13/17/1988. A belügyminiszter parancsa az SZT-állomány juttatási szabályzatának kiadásáról. (Tervezet), 1988. november 11. (27.d.)

<sup>55</sup> ÁBTL 1.11.1. 45-13/17/1988. Előterjesztés a BM III. Csoportfőnökség szigorúan titkos állománya szervezetének és működésének, tevékenységének egységes szabályozásáról szóló belügyminiszteri parancs tervezetéről, 1988. november 10. (27.d.)

<sup>56</sup> ÁBTL 1.11.1. 45-13/17/1988. A belügyminiszter parancsa a BM III. Főcsoportfőnökség szigorúan titkos /SZT-/állománya szervezetének, működésének, tevékenységének szabályozásáról. (Tervezet), 1988. (27.d.)

<sup>57</sup> Uo.

<sup>58</sup> ÁBTL 1.11.1. sz.n. A belügyminiszter parancsa a Nemzetbiztonsági Szolgálat SZT-állományára vonatkozó parancs kiadásáról. (Tervezet), 1989. november. (71. d. 25. tétel.)

<sup>59</sup> ÁBTL 1.11.1. sz.n. Szabályzat a Nemzetbiztonsági Szolgálat SZT-állományának létesítésére és működtetésére. (Tervezet), 1989. november. (71. d. 25. tétel.)

## Források

### Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

1.11.1. Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság iratai

1.11.3. BM III. Főcsoportfőnökség Titkárságának iratai

1.11.10. Operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek iratai

4.2. Parancsgyűjtemény

D.Gy. Dokumentációs Gyűjtemény

### Magyar Országos Levéltár (MOL)

M-KS 288. f. 5.cs. MSZMP Központi szervei, Politikai Bizottság (Intéző Bizottság)  
1956 – 1989.

XIX-A-83-b. Minisztertanács, előterjesztések és határozatok

## Hivatkozott irodalom

Dr. Bencsik – Dr. Nagy, 2005.

Dr. Bencsik Péter–Dr. Nagy György: *A magyar útiokmányok története, 1945–1990.* Budapest, Tipico Design Kft., 2005.

Jobst, 2011.

Jobst Ágnes: A Belügyminisztérium működésének szabályozása 1956 nyarán. *Betekintő*, 2011/1.

Krahulcsán, 2008.

Krahulcsán Zsolt: A nemzetközi kapcsolatok állambiztonsági szabályozása (1961–1965.) *Betekintő*, 2008/2. <http://www.betekinto.hu/Default.aspx?cikkId=85> (Utolsó letöltés: 2011. március 21.)

Krahulcsán, 2010.

Krahulcsán Zsolt: A be- és kiutazások állambiztonsági és pártellenőrzése, 1956–1964. *Betekintő*, 2010/1. <http://www.betekinto.hu/Default.aspx?cikkId=135> (Utolsó letöltés: 2011. március 21.)